

Uloga međugrupne prijatnje u odnosu kontakta i socijalne distance prema stranim radnicima u Hrvatskoj

Stakor, Ana

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:426555>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom](#).

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-14**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za psihologiju

**ULOGA MEĐUGRUPNE PRIJETNJE U ODNOSU KONTAKTA I SOCIJALNE
DISTANCE PREMA STRANIM RADNICIMA U HRVATSKOJ**

Diplomski rad

Ana Stakor

Mentor: red. prof. dr. sc. Margareta Jelić

Zagreb, 2024.

IZJAVA

Pod punom moralnom odgovornošću izjavljujem da sam ovaj rad izradila samostalno te da u njemu nema kopiranih, prepisanih ili preuzetih dijelova teksta tuđih radova koji nisu propisno označeni kao citati s navedenim izvorom iz kojeg su preneseni.

Zagreb, 17. lipnja 2024.

Ana Stakor

Sadržaj

Uvod	1
<i>Strani radnici u Hrvatskoj</i>	2
<i>Hipoteza kontakta</i>	4
<i>Teorija međugrupne prijetnje</i>	5
<i>Socijalna distanca</i>	9
Cilj istraživanja i istraživački problemi	10
Metoda	11
<i>Postupak</i>	11
<i>Uzorak</i>	12
<i>Mjerni instrumenti</i>	14
Rezultati	15
Rasprava	21
<i>Znanstveni i praktični doprinosi</i>	26
<i>Ograničenja i preporuke za buduća istraživanja</i>	27
Zaključak	28
Literatura	30
Prilozi	36

Uloga međugrupne prijetnje u odnosu kontakta i socijalne distance prema stranim radnicima u Hrvatskoj

The role of intergroup threat in the relationship between contact and social distance towards foreign workers in Croatia

Ana Stakor

Sažetak: Cilj ovoga istraživanja bio je ispitati ulogu doživljaja međugrupne prijetnje u povezanosti kvalitete kontakta i preferirane socijalne distance od stranih radnika podrijetlom iz neeuropskih zemalja. Dobiveni rezultati u skladu su s teorijom međugrupne prijetnje (Stephan i Renfro, 2002) prema kojoj iskustvo međugrupnog kontakta prethodi doživljaju prijetnje, a emocionalne i kognitivne posljedice kao što su predrasude slijede iz takvih doživljaja. Kao mjera kvalitete kontakta korištena je skala temeljena na konceptima pozitivnog kontakta i Allportovih (1954) optimalnih uvjeta kontakta. Doživljaj prijetnje izmjereno je skalama realne i simboličke prijetnje od stranih radnika razvijenim za potrebe ovog istraživanja. Kao mjera predrasuda korištena je skala socijalne distance. Ispitivanje je provedeno online upitnikom na prigodnom uzorku od 211 sudionika. Na uzorku su izmjerene umjerene razine kvalitete kontakta, međugrupnih prijetnji i socijalne distance. Uočena je statistički značajno viša razina doživljaja realne nego simboličke prijetnje. Rezultati ukazuju na statistički značajnu negativnu povezanost kvalitete kontakta i međugrupnih prijetnji te socijalne distance. Također, pronađena je statistički značajna pozitivna povezanost međugrupnih prijetnji i socijalne distance. Obje ispitane vrste međugrupne prijetnje pokazale su se djelomičnim medijatorima povezanosti kvalitete kontakata i socijalne distance. Odnosno, Hrvati koji su iskusili povoljnije susrete s neeuropskim stranim radnicima spremni su s njima ostvarivati bliskije odnose, djelomično uslijed manjeg doživljaja realne ili simboličke prijetnje.

Glavne riječi: strani radnici, imigranti, revidirana teorija međugrupne prijetnje, kvaliteta kontakta, socijalna distanca

Abstract: The aim of this research was to examine the role of the perceived intergroup threat in the relationship between the quality of contact and the preferred social distance from foreign workers of non-European origin. The results are consistent with the revised theory of intergroup threat, according to which the experience of intergroup contact precedes the perception of threat, and emotional and cognitive consequences, such as prejudice, follow from such experiences. As a measure of contact quality, a scale based on the concepts of positive contact and Allport's optimal contact conditions was used. The perception of threat was measured by scales of real and symbolic threats from foreign workers developed for the purposes of this research. The level of prejudice was measured by the social distance scale. The survey was conducted using an online questionnaire on a convenient sample of 211 participants. The sample showed a moderate level of contact quality, intergroup threats and social distance. A statistically significantly higher level of perceived real threat was observed as compared to the symbolic one. The results indicate a statistically significant negative correlation between the quality of contact and intergroup threats and social distance. A statistically significant positive correlation between intergroup threats and social distance was also found. Both examined types of intergroup threat proved to be partial mediators of the connection between the quality of contacts and social distance. In other words, Croats who have experienced more favorable encounters with non-European foreign workers are ready to establish closer relations with them, partly due to a lower perceived real or symbolic threat.

Key words: foreign workers, immigrants, intergroup threat theory, contact quality, social distance

Uvod

Hrvatska je zemlja bogate povijesti multietničkog suživota. Stotinama je godina bila sastavnica multietničkih država te su u zemlju ponajviše doseljavali ljudi iz drugih dijelova tih država. Ti su doseljenici bili kulturom, jezikom i povijesnim kontekstom bliski domicilnom stanovništvu (Kumpes, 2018). Također, hrvatsko se društvo kroz noviju povijest profiliralo kao prvenstveno iseljeničko stoga migracijski trendovi u posljednjih par godina predstavljaju novost (Čačić-Kumpes i sur., 2013). Ulazak u Europsku uniju 2013. godine omogućio je intenzivnija kretanja stanovništva, sve više hrvatskih državljana iseljava, a veći broj stranih dolazi (Čačić-Kumpes i sur., 2013). Hrvatsku nije zaobišao ni veliki val migracija 2015. i 2016. godine, kada su tzv. Balkanskom rutom deseci tisuća ljudi u izbjeglištvu prolazili zemljom na putu prema zapadnoj Europi. U Hrvatskoj se zadržao i tražio azil tek manji broj izbjeglica, ali je taj događaj obilježilo zaoštavanje javnog diskursa na temu migracije (Šelo Šabić i Borić, 2016). Veći broj useljenika iz stranih država počinje se pojavljivati unazad nekoliko godina kada rastu pritisci od strane poslodavaca za liberalizacijom uvoza radne snage. Pritom se pozivaju na starenje domaćeg stanovništva i iseljavanje po ulasku u Europsku uniju (HGK, 2023).

Do 2021. godine u Hrvatsku strani radnici useljavaju u okviru zadanih kvota. Od kada su ukinute kvote, potrebu za zapošljavanjem stranih radnika nužno je opravdati testom tržišta rada, koju na zahtjev poslodavca provodi Hrvatski zavod za zapošljavanje. Iznimno za popunjavanje radnih mjesta koja odgovaraju popisu deficitarnih zanimanja i za sezonske radnike pod posebnim uvjetima nije potrebno provoditi poseban test (Narodne novine, 151/22). Takav je model omogućio intenzivniji priljev stranih radnika te je prema podacima Ministarstva unutarnjih poslova (2023) u Republici Hrvatskoj 2023. godine izdano ili produljeno 172.499 dozvola za boravak i rad stranih državljana. Broj izdanih dozvola 2022. godine iznosio je 124.121, što je 39% više nego godinu ranije, kad se već bilježio porast od 53% u odnosu na 2020. godinu (Slobodna Dalmacija, 2024). Više od polovine stranih radnika kojima su dozvole izdane ili produljene prošle godine dolaze iz država bivše Jugoslavije i Albanije, a otprilike trećina, njih 63.935 dolazi iz pet neeuropskih zemalja: Nepala, Indije, Filipina, Bangladeša i Turske. Strani radnici iz azijskih, afričkih i drugih neeuropskih zemalja sve su češća pojava uslijed iscrpljivanja

bazena potencijalnih useljenika iz drugih zemalja bivše Jugoslavije, ali i afirmacije različitih agencija koje posreduju njihovom dolasku (Poslovni.hr i Hina, 2024). Međutim, dolazak neeuropskih stranih radnika nije pratila politička volja da se adresiraju njihove materijalne, socijalne i druge potrebe što je dodatan problem u njihovoj integraciji (Deutsche Welle, 2019; Nacional, 2023). U isto vrijeme svjedočimo verbalnom i fizičkom nasilju prema toj skupini (npr. N1 Hrvatska, 2023; Kukec, 2023), kršenju njihovih radničkih prava (Pučka pravobraniteljica, 2023) te isključivoj retorici od strane utjecajnih političkih aktera (npr. Jutarnji list, 2023). Odnosi šire populacije prema neeuropskim stranim radnicima u medijima obično su prikazani anegdotalno (npr. Pušec i Klanjčić, 2023) ili kao dio općenitijih pokazatelja javnog mnijenja.

Ono što se može zaključiti jest to da danas u hrvatsko društvo stižu strani radnici podrijetlom drugačiji od manjina s kojima se do sada živjelo. Nadalje, njihov radni status povlači za sobom i drugačije društvene i ekonomske implikacije nego što je slučaj s tražiteljima azila i ljudima u izbjeglištvu s kojima se također susretalo u novijoj povijesti. Podrobnija istraživanja stavova domaće javnosti prema toj skupini te kako se reflektiraju u svakodnevnim interakcijama tek trebaju biti provedena. Te bi nalaze bilo vrijedno pridodati fondusu dosadašnjih istraživanja migracije u Hrvatskoj, ali i ispitivanju odnosa domaćeg stanovništva prema manjinskim skupinama općenito. Sukladno tome, ovo će istraživanje nastojati ispitati percepciju domaćeg stanovništva prema neeuropskim stranim radnicima u trenutnim društveno-povijesnim okolnostima.

Strani radnici u Hrvatskoj

Iako se broj stranih radnika i njihov profil ubrzano mijenja, o trendovima u percepciji prema toj skupini moguće je govoriti na temelju prethodnih istraživanja provedenih u Hrvatskoj. Jedno takvo ispitivanje stavova prema radnoj migraciji proveli su 2009. godine Čačić-Kumpes i suradnici (2012) na reprezentativnom uzorku Hrvata. Prema rezultatima toga istraživanja, domaće stanovništvo radne useljenike primarno doživljava kao ekonomsku prijetnju, a u nešto manjoj mjeri i sociokulturalnu. Primjerice, više je od polovine ispitivanjem zahvaćenih Hrvata (59,3%) vjerovalo da će strani radnici opteretiti ionako prezasićeno tržište rada, a tek njih 23% da postoji opasnost da bi strani radnici mogli ugroziti domicilnu kulturu i običaje. Takve nalaze moguće je objasniti time što su, za razliku od drugih useljenika, strani radnici skupina koju definira upravo to što u

Hrvatsku dolaze radi zaposlenja. Pritom su ispitanici prijavljivali visoku prosječnu razinu isključivosti u vidu socijalne distance prema stranim radnicima. Drugačiju sliku ponudilo istraživanje nacionalnog identiteta na prigodnom uzorku studenata Sveučilišta u Zagrebu iz iste godine (Šram, 2010). Naime, u tom istraživanju kulturalna se prijetnja ispostavila značajnim prediktorom nacionalne isključivosti i predrasuda prema stranim radnicima, a ekonomska nije. Međutim, sve čestice kojima se ispitivala ekonomska prijetnja vezane su uz problematiku rada, a za studentsku populaciju ta je tema manje relevantna nego za opću populaciju što otežava generalizaciju nalaza. Istraživanje Gregurović i suradnika (2016) provedeno 2013. godine u istočnoj Slavoniji ukazuje na nešto pozitivniju percepciju radnih migranta u odnosu na ranija istraživanja u Hrvatskoj te oni prijavljuju pozitivnije stavove prema toj skupini nego prema tražiteljima azila. Ispitanici su pokazali umjeren doživljaj sociokulturne prijetnje od stranih radnika te nižu preferiranu socijalnu distancu nego što je zabilježena u istraživanju Čačić-Kumpes i suradnika (2012). No, treba uzeti u obzir da je istraživanje provedeno na prigodnom i lokaliziranom uzorku. U terminima revidirane teorije međugrupne prijetnje, spomenuta istraživanja utvrdila su u Hrvata značajnu prisutnost doživljaja realne i simboličke prijetnje od stranih radnika. Treba imati na umu da se prije desetak godina, kad su provedena navedena ispitivanja, radilo o skupini s većim udjelom kulturno bliskijih radnika iz susjednih zemalja nego što je to danas slučaj. Takve se razlike vjerojatno odražavaju na osjećaj prijetnje, a posebno one simboličke.

Novija studija provedena 2020. godine u susjednoj Sloveniji, čiji migracijski obrasci nalikuju hrvatskim, pokazuje da većina Slovenaca ne odobrava trenutne migracijske trendove (Medvešek i sur., 2023). Pozitivnije stavove pokazuju sudionici koji imaju više prijatelja imigranata, ali učestalost susreta s imigrantima sama po sebi ne doprinosi pozitivnijim stavovima. Također, na reprezentativnom uzorku Slovenaca izmjerene su umjerene razine doživljaja ekonomske, kulturalne i sigurnosne prijetnje od stranih radnika. U nedostatku specijaliziranih studija o neeuropskim stranim radnicima u Hrvatskoj, indikativna mogu biti nedavno objavljena ispitivanja javnog mnijenja. Nezanemariv dio ispitanika Hrvata, njih 9%, izabire imigraciju kao jedan od dva najveća problema s kojima se susreće RH, a čak 20% svrstava je među dva najveća problema s kojima se suočava Europska unija (Eurobarometar, 2023a). Što se tiče mogućih posljedica doživljaja prijetnje, ilustrativno je ispitivanje javnog mnijenja o raširenosti diskriminacije

u Hrvatskoj jer su strani radnici podrijetlom iz neeuropskih zemalja nerijetko pripadnici više skupina prema kojima su ispitivani pokazatelji netolerancije i isključivosti. Prema podacima Eurobarometra (2023b), veliki udio ispitanika misli da je diskriminacija na temelju etničkog podrijetla (41%), boje kože (39%) i religije ili vjerovanja (33%) prilično ili jako raširena. Isto tako, više od četvrtine Hrvata osjećalo bi se neugodno da je njihovo dijete u romantičnom odnosu s crncem (31%), Azijcem (27%), muslimanom (26%) ili budistom (25%), a više od desetine bi se tako osjećalo da je netko od kolega s kojima svakodnevno stupaju u kontakt pripadnik tih skupina (13%, 14%, 12%, 12%).

Hipoteza kontakta

Period nakon Drugog svjetskog rata u Sjedinjenim Američkim Državama obilježio je početak desegregacije većinskoga bjelačkog i manjinskog nebjelačkog stanovništva u raznim sferama života. Znanstvenici su pomno pratili taj proces te su započeli razvijati teoriju međugrupnog kontakta. Mnoge su terenske studije upućivale na pozitivan učinak kontakta. Bijeli Amerikanci koji su se u većoj mjeri susretali sa susjedima i kolegama Afroamerikancima pokazivali su pozitivnije stavove prema toj manjinskoj skupini (Deutsch i Collins, 1951; Brophy, 1946; Kephart, 1957). Međutim, rastući korpus istraživanja pokazao je da ne vodi svaka vrsta kontakta do poboljšanja u međugrupnim odnosima. Socijalni su psiholozi nastojali preciznije definirati uvjete u kojima će kontakt ostvariti željene ishode, a među njima se ističe Gordon Allport (1957) koji je u djelu *Nature of Prejudice* predložio hipotezu kontakta: „*Prejudice se mogu smanjiti ravnopravnim kontaktom između većinskih i manjinskih grupa u ostvarenju zajedničkih ciljeva. Učinak je znatno olakšan ako taj kontakt podržavaju institucije (tj. zakoni, običaji ili lokalna atmosfera) i ako je organiziran tako da vodi opažanju zajedničkih interesa i opće humanosti između članova dviju grupa*“ (str. 281).

Na važnost kvalitete kontakta upućuju istraživanja stavova u školama nakon ukidanja segregacije. Carithers (1970), sakupivši istraživanja iz tog perioda, nije pronašao jednoznačne rezultate. Dok su neka ispitivanja ukazivala na povećanje tolerancije, druga su bilježila izostanak promjene ili čak povećanje negodovanja. Razlog tomu neki su autori vidjeli u nalazima da, premda su pohađali iste škole, susreti među učenicima različitih etničkih i rasnih skupina ostali su površni te se nisu nastavljali nakon nastave (Dweyer, 1958; Williams i Ryan, 1954, prema Amir, 1967). Osim površnog kontakta neželjene

ishode može imati i tzv. negativni kontakt koji podrazumijeva iskustva poput nesuglasica, svađe, nesuradljivosti i općenito nelagodnih interakcija (Stephan i sur., 2002). Istraživanja su pokazala da iskustva negativnog kontakta u većoj mjeri pojačavaju predrasude nego što ih pozitivni kontakti smanjuju (Barlow i sur., 2012; Hayward i sur., 2017). Naime, uslijed negativnog kontakta veća je svijest o pripadnosti grupi, pa se to iskustvo lakše generalizira na sve njene članove (Paolini i sur., 2010).

Međutim, Graf i suradnici (2014), gradeći na saznanjima o učestalosti i kvaliteti kontakta, pronašli su da je pozitivan kontakt nekoliko puta češći od negativnog. U skladu s time smatraju da pozitivni kontakti samom brojnošću mogu nadjačati utjecaj negativnih kontakta te da kontakt, gledan općenito, pospješuje međugrupne odnose. Ta je ideja poduprta najrelevantnijom metaanalizom u tom polju. Pettigrew i Tropp (2006) analizom su 515 studija utvrdili da međugrupni kontakt u pravilu vodi smanjenju predrasuda. Metaanaliza ukazuje na to da su učinci snažniji kada su pri kontaktu dostignuti Allportovi optimalni uvjeti, međutim, oni ne moraju biti zadovoljeni da bi se ostvarili pozitivni ishodi. Smanjenje predrasuda pokazalo se postojanim u odnosu prema raznim skupinama, u različitim geografskim područjima, dobnim skupinama i vrstama kontakta. Podjednako snažan učinak kontakta pronađen je i u ostalih etničkih i rasnih skupina, kao u onih za koje je teorija kontakta primarno razvijena. Danas se istraživanja šire i na odnose prema drugim tipovima grupa poput starijih osoba, osoba s invaliditetom, seksualnih manjina i sl. Utjecaj međugrupnog kontakta pokazao se važnim i u objašnjavanju odnosa domicilnog stanovništva prema migrantima (Kontzur i sur., 2018), pa tako i radnim migrantima (npr. Medvešček, 2023).

Teorija međugrupne prijete

Proučavanje međugrupnih sukoba jedan je od najvećih zadataka kojima se bavi socijalna psihologija. Povijesno su pri istraživanju takvih sukoba dominirali pristupi usmjereni na crte ličnosti, primjerice teorija autoritarne ličnosti, i kognitivne fenomene poput stereotipiziranja (Stephan i sur., 2002), no suvremeni teorijski okvir proučavanju čini teorija međugrupne prijete. Teoriju međugrupne prijete autori Stephan i Stephan (2000) razvili su na temelju dviju tradicionalnih teorija sukoba – teorije stvarnog sukoba (Sherif, 1966) i teorije socijalnog identiteta (Tajfel i Turner, 1986) te jedne teorije prikrivenih predrasuda, teorije simboličkog rasizma (Sears, 1988). Teorija međugrupne

prijetnje motivacijska je teorija jer predlaže da doživljaj ugroženosti vlastite grupe motivira antagonizam prema drugoj grupi (Löw Stanić, 2014). Pritom je važno naglasiti da teorija obuhvaća kako stvarnu prijetnju tako i onu percipiranu te je utvrđeno da obje mogu rezultirati stvarnim, negativnim posljedicama za članove grupa i međusobne odnose (Semyonov i sur., 2004). Originalna verzija teorije međugrupne prijetnje, poznata kao integrirana teorija međugrupne prijetnje (Stephan i Stephan, 2000), razlikuje četiri vrste međugrupne prijetnje: realnu prijetnju, simboličku prijetnju, međugrupnu tjeskobu i negativne stereotipe. Koncept realne prijetnje podrazumijeva doživljaj da vanjska grupa može nanijeti konkretnu štetu vlastitoj (Löw Stanić, 2014). Obuhvaća percipiranu političku i ekonomsku ugrozu ili narušavanje dobrobiti unutarnje grupe od strane vanjske. Simbolička prijetnja percipirana je prijetnja vrijednostima, uvjerenjima i svjetonazoru vlastite grupe (Stephan i sur. 2008). Međugrupna tjeskoba odnosi se na doživljaj da će pojedinac biti osramoćen, odbačen ili omalovažavan u interakciji s drugom grupom (Stephan i sur., 2002). Negativni stereotipi vežu se uz negativna očekivanja i interpretacije ponašanja druge grupe (Stephan i Stephan, 2000). Propozicije integrirane teorije međugrupne prijetnje potvrđene su u mnogim istraživanjima, kako korelacijskim tako i u eksperimentalnim. Međutim, pokazalo se izazovnim definirati i razgraničiti koncepte međugrupne tjeskobe i negativnih stereotipa (Löw Stanić, 2014). Stephan i Renfro (2002) predložili su novu verziju tzv. revidiranu teoriju međugrupne prijetnje. Novi je model zadržao samo dva osnova tipa prijetnje – simboličku i realnu prijetnju. Uz to, ova verzija teorije razlikuje prema tome je usmjeren doživljaj prijetnje, grupi kao cjelini ili pojedinom članu grupe (Stephan i Renfro, 2002). Realna prijetnja usmjerena na grupu podrazumijeva prijetnju moći, resursima ili općoj dobrobiti vlastite grupe, dok simbolička prijetnja usmjerena na grupu obuhvaća prijetnju vrijednostima, uvjerenjima, filozofiji, moralu i svjetonazoru grupe. S druge strane, realna prijetnja usmjerena na pojedinca odnosi se na direktnu povredu člana grupe poput nanošenja boli, mučenja, smrti kao i na financijski gubitak, gubitak resursa te prijetnju zdravlju i sigurnosti. Simbolička prijetnja usmjerena na pojedinca podrazumijeva prijetnju njegovu ugledu, časti, samopoštovanju ili identitetu (Stephan i sur., 2008). Koja će od ovih dviju glavnih vrsta prijetnje dominirati percepcijom druge grupe, ovisi o kontekstu (Stephan i Stephan, 1996). Eksperimentalno istraživanje odnosa prema manjinskim skupinama u SAD-u pokazalo je da realna prijetnja povećava predrasude kod grupa koje se smatraju konkurentnijima, poput

Amerikanca azijskog podrijetla (Butz i Yogeewaran, 2011). S druge strane, snažni doživljaj simboličke prijetnje i njene posljedice obično se pojavljuju prema skupinama koje se smatraju kulturalno vrlo različitim, poput drugih etničkih i vjerskih skupina. U skladu s time, Nizozemci izloženi čestim porukama o srazu zapadne i istočne kulture te Hindu Indijci pod političkim utjecajem hindunacionalista, muslimansku će manjinu vidjeti kao snažniju simboličku nego realnu prijetnju te se simbolička prijetnja u ove dvije skupine pokazala prediktorom predrasuda prema drugoj grupi, dok realna nije (González i sur., 2008; Tausch i sur., 2009).

Teorija međugrupne prijetnje pretpostavlja i prethodnice i posljedice prijetnji, međutim autori napominju da model nije tako jednostavan te su učinci višesmjerni i nerijetko suprotnog djelovanja (Stephan i Renfro, 2002). Originalna verzija teorije razabire četiri vrste prethodnica: međugrupnu identifikaciju, negativan osoban kontakt, povijest sukoba i razlike u statusu grupe (Stephan i sur., 2008). Prema preglednom radu Stephana i suradnika (2016) u Revidiranoj teoriji međugrupne prijetnje kategorije prethodnica su proširene i definirane kao: crte ličnosti i povezane osobne karakteristike, stavovi i povezani misaoni procesi, međugrupni kontakt, međugrupni odnosi i situacijski čimbenici. Crte ličnosti i povezane osobne karakteristike koje se najčešće vežu uz međugrupnu prijetnju su: identifikacija s grupom, rigidnost, sklonost osjećaju sumnje, straha, nesigurnosti i nepovjerenja te podrška strogim hijerarhijama, društvenoj nejednakosti, snažnim sustavima vjerovanja, etnocentrizmu i konzervativizmu. Iduća prethodnica koju prepoznaju Stephan i suradnici (2016), obuhvaća stavove i povezane misaone procese. Ova prethodnica djeluje putem negativnih stereotipa i predrasuda koje stvaraju očekivanja da će članovi vanjske grupe iskazati ugrožavajuće osobine i ponašanja. Najčešće istraživana prethodnica jest međugrupni kontakt. Autori nekoliko metaanaliza Pettigrew i Tropp (2008) ističu značaj znanja o drugoj grupi koji se stiče kontaktom u smanjenju nepovjerenja. Također su utvrdili da je iskustvo kontakta pozitivno djeluje na empatiju i međugrupnu tjeskobu što može dovesti do smanjenja osjećaja prijetnje. Niz je istraživanja doživljaja međugrupne prijetnje pokazalo pozitivan učinak učestalosti kontakta (Stephan i sur., 2016). Međutim, isti autori napominju da nepovoljni uvjeti pri kontaktu mogu povećati predrasude i napetosti (Pettigrew i Tropp, 2000). U skladu s time, nalazi istraživanja povezuju negativni kontakt (Stephan i sur., 2000; Stephan i sur., 2002) i povećanje doživljaja prijetnje te pozitivan ili kvalitetan

kontakt i smanjenje doživljaja prijetnje (Tausch i sur., 2007; Tausch i sur., 2009). Važna prethodnica su i međugrupni odnosi, kako trenutni tako i oni prošli, a njih karakteriziraju odnosi moći, veličina i relativni status grupa (Stephan i sur., 2016). Grupe niskog statusa osjećaju prijetnju jer moćnije grupe imaju velik utjecaj na njihovu dobrobit. Grupe visokog statusa prijetnju vide u mogućnosti da će slabija grupa ugroziti njihovu postojeću moć i položaj (Stephan i Renfro, 2002). Autori Stephan i suradnici (2009) predlažu da će slabije grupe osjećati veći stupanj prijetnje jer im moćnije grupe mogu više naštetiti. Međutim, grupe višeg statusa će snažnije djelovati pod utjecajem prijetnje jer za to imaju više raspoloživih resursa i jer više toga mogu izgubiti. Snažan osjećaj prijetnje može se pojaviti i prema grupi sličnog statusa jer se takva grupa doživljava kao konkurencija. To je posebno izraženo kada se grupe natječaju za iste resurse kao što su radna mjesta (Garcia i sur., 2006). Posljednja skupina prethodnica koje vežemo uz doživljaj prijetnje čine situacijski čimbenici i podrazumijevaju razlike u statusu ili veličini grupe, natjecanje među grupama, nejasne društvene uloge, nepoznavanje konteksta, razlike u kulturi i nepoznavanje jezika. Razina prijetnje ovisi i o tome kako su imenovani i u koje su narative uklopljeni pripadnici druge grupe u datom kontekstu (Stephan i sur., 2016).

Ranije istraživanja teorije prijetnje uglavnom su bila usmjerena na predrasude kao posljedicu prijetnje, a revidirana teorije međugrupne prijetnje definira tri tipa posljedica: kognitivne, emocionalne i ponašajne. Kognitivne posljedice prijetnje uključuju stvaranje stereotipne, homogenizirane i dehumanizirane slike druge grupe kao i manju podršku socijalnim politikama koje bi koristile toj grupi (Stephan i sur., 2008). Naime, doživljaj prijetnje vodi višestrukom procjenjivanju druge grupe i vlastitih resursa za nošenje s njom, što kroz duži period iscrpljuje kognitivne kapacitete. U takvim se situacijama ljudi oslanjaju na pojednostavljene percepcije grupa temeljene na heuristikama i pristranostima te donose lošije odluke pri susretima s članovima druge grupe (Stephan i sur., 2016). Doživljaj prijetnje, ovisno o kontekstu, vodi različitim emocionalnim reakcijama. Nerijetko se pojavljuju tjeskoba i strah. Ti su doživljaji posebno izraženi kada osoba ocjenjuje da se kao pojedinac ili kao pripadnik određene grupe ne može uspješno nositi s prijetnjom, a mogu se pojaviti i osjećaj zastrašenosti, očaja, bespomoćnosti, ranjivosti, poniženja pa čak i panike. Ako pak, članovi grupe percipiraju da se s prijetnjom mogu uspješno nositi, pojavljuju se ljutnja i bijes prema drugoj grupi (Stephan i Stephan, 2017). U slučaju da doživljajem druge grupe dominira percepcija realne prijetnje, pojavit će se

više razine ljutnje, frustracije, ogorčenosti, ranjivosti i bijesa. Prema grupama koje se smatraju ponajprije simboličkom prijetnjom češći su osjećaji gađenja, prijezira i pravedničkog bijesa (Stephan i sur., 2016). Ponašajne posljedice koje će se pojaviti uslijed doživljaja prijetnje su raznolike i ovise o statusu grupe. Grupe visokog statusa mogu posegnuti za ekonomskim sankcijama, diskriminativnim ponašanjem, segregacijom, progonom, negativnom medijskom kampanjom, uništavanjem imovine te zabranom isticanja simbola druge grupe, a u najekstremnijim slučajevima može doći i do rata i genocida. Grupe nižeg statusa pod prijetnjom odmazde obično odabiru suptilnije metode poput bojkota, mirnih prosvjeda, građanskog neposluha, uništavanja simbola druge grupe, ali mogu odgovoriti i nasilnim demonstracijama, terorizmom te formiranjem militantnih skupina (Stephan i Mealy, 2011).

Socijalna distanca

Prema Aronsonu (2005), pojam stav označava trajno vrednovanje ljudi, objekata i ideja. Sastoji se od emocionalne, spoznajne i ponašanje sastavnice. Predrasude se primarno vežu uz emocionalnu sastavnicu stava. Stereotipi, generalizacije o nekoj grupi ljudi, vežu se uz spoznajnu sastavnicu, a kada stavovi rezultiraju nepravednim ponašanjem to se naziva diskriminacija. Predrasude obuhvaćaju i pozitivne i negativne emocionalne reakcije, ali se izraz najčešće koristi za one negativne. U polju socijalne psihologije pojam predrasude koristi se za „*neprijateljski stav prema pripadnicima prepoznatljive grupe ljudi koji se zasniva isključivo na njihovu članstvu u grupi*“ (Aronson, 2005, str. 460). Predrasude imaju snažan utjecaj na međugrupne odnose, pa tako i na samopoštovanje pogođenih skupina (Goldberg, 1967). Stoga ne iznenađuje da su predrasude najbolje istražena posljedica kontakta i međugrupne prijetnje (Pettigrew i Tropp, 2006; Stephan i sur., 2016). Kako bi ispitali razinu predrasuda na nekom uzroku, znanstvenici često mjere socijalnu distancu (Čačić-Kumpes, 2012). Jedan od prvih znanstvenika koji se bavio konceptom socijalne distance, Robert E. Park (1924) definira ga kao stupanj udaljenosti od članova druge grupe koji nije određen prostornom odvojenosti, već razinom intimnosti i razumijevanja prema njima. Interes za socijalnu distancu naglo se povećao kada je Parkov student Bogardus razvio specijaliziranu skalu za njeno mjerenje. Bogardusova skala socijalne distance (1925) sadrži sedam ekvidistantnih tvrdnji koje opisuju odnose između sudionika i članova određene vanjske skupine. Tvrdnje su poredane od iznimno

isključivih („*Pripadnika druge skupine izbacio bih iz zemlje.*“) do najprisnijih („*Sklopio bih brak s pripadnikom te skupine.*“), a sudionik treba odgovoriti je li mu taj odnos prihvatljiv ili ne. Završni se rezultat računa do prve tvrdnje s kojom se sudionik ne slaže jer se pretpostavlja da su tvrdnje tako rangirane da se osoba koja se ne slaže s ranijom tvrdnjom, neće slagati s tvrdnjama koje slijede. Na taj se način iz ukupnog rezultata može lako odrediti koji su odnosi sudioniku prihvatljivi. Međutim, istraživanja su pokazala da sudionici ne odgovaraju uvijek u skladu s predviđenim redoslijedom, pretpostavljeni površni odnosi nerijetko su im neprihvatljivi premda su spremni na neke bliske odnose s članovima druge skupine. Bogardus (1933) prepoznaje taj nedostatak skale, ali napominje da je nekonzistentnost uobičajena pojava subjektivnog doživljaja. Danas se u istraživanjima ponekad koristi originalna skala, no još se češće koriste modificirane verzije, tzv. skale Bogardusova tipa. Socijalna distanca mjerena na različite načine primjenjuje se u ispitivanju preferirane udaljenosti od raznih društvenih skupina, ponajviše etničkih, ali i prema idejama, pojedincima, vrijednostima i svjetonazorima (Magdalenić, 1996).

Cilj istraživanja i istraživački problemi

Ovo istraživanje nastoji ispitati odnos Hrvata prema stranim radnicima iz neeuropskih zemalja. Pritom se oslanja na revidiranu teoriju međugrupne prijatnje (Stephan i Renfro, 2002) koja definira prethodnice i posljedice doživljaja prijatnje. Pod utjecajem popularne hipoteze kontakta (Allport, 1954), najbolje istražena prethodnica jest prethodno iskustvo kontakta. Najčešće ispitivane posljedice doživljaja prijatnje su različiti pokazatelji negativnih stavova. Jedan takav pokazatelj je socijalna distanca koju, kao vid predrasuda, svrstavamo primarno među emocionalne posljedice prijatnje. U skladu s time, cilj je ispitati ulogu doživljaja međugrupne prijatnje u povezanosti kvalitete kontakta i preferirane socijalne distance od neeuropskih stranih radnika. Nastojat će se utvrditi uloga doživljaja realne prijatnje koja podrazumijeva percipiranu ugrozu materijalnih resursa i sigurnosti i simboličke prijatnje, odnosno prijatnje tradiciji i identitetu, koju predstavlja druga skupina.

Prvi je problem ispitati povezanost kvalitete kontakta, međugrupnih prijatnji i preferirane socijalne distance. Iz čega proizlazi:

H1: Očekuje se negativna povezanost procijenjene kvalitete kontakta s mjerama doživljaja prijatnje i preferiranom socijalnom distancom. Hrvati koji su stranim radnicima ostvarili kontakte više kvalitete, prijavit će niže razine doživljaja realne i simboličke prijatnje te manju socijalnu distancu prema njima.

H2: Očekuje se pozitivna povezanost mjera doživljaja prijatnji i preferirane socijalne distance. Hrvati koji strane radnike u većoj mjeri percipiraju kao prijatnju pokazat će veću socijalnu distancu prema njima.

Drugi je problem ispitati posreduje li doživljaj međugrupne prijatnje odnosu između kvalitete kontakta i preferirane socijalne distance od stranih radnika. Iz problema proizlazi:

H3: Mjere doživljaja prijatnje imaju medijacijsku ulogu u odnosu kvalitete kontakta i preferirane socijalne distance. Hrvati koje prijavljuju kontakte više kvalitete, posredno će putem manjeg doživljaja simboličke, kao i realne prijatnje, imati manju socijalnu distancu prema stranim radnicima.

Metoda

Postupak

Podaci korišteni u ovom istraživanju prikupljeni su anketnom metodom u periodu između 14. siječnja i 16. veljače 2024. godine. Pritom je korišten *online* upitnik kreiran pomoću *Google Forms* aplikacije. Poveznica za rješavanje upitnika distribuirana je putem privatnih profila na društvenim mrežama (Facebook i Instagram) te je podijeljena u Facebook grupama. Odbrane su grupe zavičajne (npr. Split i okolica, Riječke kronike, Zabok) i političke (npr. MOST, Milanović – naš predsjednik) tematike kako bi se zahvatile osobe iz različitih dijelova Hrvatske i s cijelog političkog spektra. Poziv je vrijedio za sve punoljetne građane RH te je uključivao zamolbu da se poveznica pošalje poznanicima koji bi mogli biti zainteresirani za rješavanje upitnika. Na početku upitnika okvirno su opisani tema i format upitnika. Upitnik je srednje duljine, uz predviđeno

trajanje od 10 do 15 minuta, a ispunjavao se pritiskom na ponuđene odgovore ili upisivanjem kraćih odgovora. Za dovršavanje upitnika obavezno je bilo odgovoriti na sve čestice. Nisu se dodjeljivale nagrade za sudjelovanje. Ispitanici su isto tako obavješteni da je sudjelovanje anonimno, dobrovoljno i da mogu u bilo kojem trenutku od njega odustati. Provedbu ovog istraživanja odobrilo je Etičko povjerenstvo Odsjeka za psihologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Ciljana skupina o kojoj su se izražavali stavovi sudionicima opisana je uz primjere: *„Iduća pitanja odnose se na stavove vezane uz strane radnike. Strani radnici državljani su neke druge zemlje koji žive i rade u Hrvatskoj. Pojam strani radnici u ovome istraživanju obuhvaća i muškarce i žene, tj. radnike i radnice. Također, u ovome istraživanju misli se isključivo na strane radnike iz neeuropskih zemalja u razvoju, odnosno zemalja poput Nepala, Indije, Filipina, Bangladeša, Egipta i sl. U ovome se istraživanju pod pojmom strani radnici NE misli na strane radnike iz drugih europskih zemalja poput BIH, Srbije, Sjeverne Makedonije, Albanije, Ukrajine i sl. Isto tako ovim istraživanjem ne ispituju se stavovi prema stranim radnicima iz razvijenih zemalja poput SAD-a, Njemačke, Mađarske i sl.“*

Za potrebe ovog istraživanja razvijeno je i provedeno je predistraživanje kojim su testirani model i upitničke skale. Upitnik je distribuiran studentima psihologije putem platforme Omega. Za sudjelovanje i regrutiranje hrvatskih državljana, studenti su bili nagrađeni eksperimentalnim satima potrebnim za polaganje obaveznog kolegija na studiju psihologije.

Uzorak

Korišteni uzorak prigodnog je tipa. Za potrebe ovog rada neki su sudionici isključeni iz analize. Kako bi se uzorak ograničio na osobe koje su dio većinske nacionalne skupine unutar hrvatskog društva, iz završnog uzorka isključeni je dvanaest sudionika koji nisu hrvatski državljani koji žive u Hrvatskoj. Nadalje, isključeno je 24 sudionika koji su prijavili da nisu nikada ostvarili interakciju sa stranim radnicima jer se radi o iskustvu koje je ključno za ovo istraživanje. Od ukupno 247 sudionika koji su pristupili ovom upitniku u konačan je uzorak prema opisanim kriterijima uvršteno njih 211. U konačnom uzorku zastupljen je veći broj žena (69,2%) nego muškaraca (28,4%) te manji broj rodno nebinarnih osoba i onih koji su odabrali ne opredijeliti se (2,4%). Prosječna starosna dob

uzorka iznosi 36,4 godine ($SD = 13,3$) te je zahvaćen raspon od 19 do 76 godina. Uzorkom su obuhvaćeni sudionici s prebivalištem unutar 15 županija. Najveći je broj sudionika iz Grada Zagreba (38,4%), potom Splitsko-dalmatinske (17,5%), Zagrebačke (14,8%) te Dubrovačko-neretvanske, Krapinsko-zagorske i Primorsko-goranske županije (svaka po 5,2%). Preostale ispitane demografske karakteristike uključuju: veličina mjesta u kojem sudionici žive, procijenjeni standard kućanstva u odnosu na opće uvjete života u njihovoj zajednici, najviši završeni stupanj obrazovanja, radni status, koliko im je vjera važna u životu i koje su političke orijentacije (tablica 1).

Tablica 1

Sociodemografske karakteristike završnog uzorka Hrvata (N=211)

		Udio sudionika
Veličina mjesta stanovanja	Manje mjesto (do 10 000)	11.4%
	Veće mjesto (između 10 000 i 50 000)	9.0%
	Manji grad (50 000 do 100 000)	17.1%
	Veći grad (100 000 do 500 000)	22.7%
	Metropola (iznad 500 000 stanovnika)	39.8%
Samoprocijenjeni standard kućanstva	Znatno ispod prosjeka	0.9%
	Ispod prosjeka	8.5%
	Prosječan	52.1%
	Iznad prosjeka	34.1%
	Znatno iznad prosjeka	4.3%
Stupanj završenog obrazovanja	Osnovna škola	0.9%
	Srednja škola	28.9%
	Preddiplomski studij/ Viša stručna sprema	28.4%
	Diplomski studij / Visoka stručna sprema	37.4%
Radni status	Zaposlen/a	68.7%
	Nezaposlen/a	4.7%
	Student/ica	20.4%
	Umirovljenik/ica	3.8%
	Ostalo	2.3%
Religioznost (važnost vjere u životu sudionika)	1- uopće nije važna	45.0%
	2	9.5%
	3	15.6%
	4	15.6%
	5- izrazito važna	14.2%
Političko opredjeljenje	1- lijevo	28.9%
	2	25.6%
	3	32.7%
	4	6.6%
	5- desno	6.2%

Mjerni instrumenti

Korišteni upitnik sastojao se od tri dijela, na zasebnim stranicama, unutar internetskog formulara. Prvi je dio sadržavao uvodne upute. Drugi se dio sastojao od niza skala kojima su se ispitivali koncepti vezani uz odnos prema stranim radnicima, od kojih su u ovom istraživanju korištena skala kvalitete kontakta, realne i simboličke prijatnje te skala socijalne distance. Sociodemografski podaci ispitani su u posljednjem dijelu kako bi se izbjeglo povećanje salijentnosti pripadanja određenim sociodemografskim skupinama za vrijeme rješavanja drugog dijela upitnika. U tom je dijelu također ispitana učestalost susreta sa neeuropskim stranim radnicima te broj neeuropskih stranih radnika koje ispitanici znaju barem kao poznanike.

Skala kvalitete kontakta

Četiri čestice odbrane za skalu kvalitete kontakta preuzete su i prevedene iz istraživanja Hässler i suradnika (2020). Prve tri čestice zadržale su originalan oblik, dok je posljednjoj za potrebe ovog istraživanja izmijenjena valencija. Sve su čestice započinjale jednako: *Kada ste u interakciji sa stranim radnicima, u kojoj mjeri doživljavate:*“ te je svaka zasebno glasila: „*susret prijateljski?*“, „*dobro surađujemo?*“, „*ravnopravni smo u interakciji?*“ i „*susret je ugodan?*“. Mogući su odgovori bili ponuđeni na ljestvici od 1 do 7, gdje je jedinica označavala *Uopće se ne slažem*, a sedmica *U potpunosti se slažem*. Ukupni rezultat izražen je kao prosjek odgovora na svim česticama, pritom viši rezultat predstavlja višu prijavljenu kvalitetu kontakta. Skala je pokazala jednostavnu faktorsku strukturu i visoki Cronbachov koeficijent pouzdanosti za ukupni rezultat ($\alpha = .91$).

Skale realne i simboličke prijatnje

Za potrebe ovog istraživanja sastavljene su posebne verzije skale realne i simboličke prijatnje po uzoru na autore Stephana i suradnike (2002). Skale su razvijene u skladu s pretpostavljenim okolnostima u kojim se odvijaju odnosi hrvatske populacije i stranih radnika (prilog 1). Pritom se ponajviše oslanjalo na tvrdnje iz skale realne i simboličke prijatnje, razvijene za ispitivanje odnosa Hrvata i Srba u Vukovaru (Čorkalo Biruški, 2011; prema Löw Stanić, 2014) te tvrdnje kojima su ispitivani osjećaj prijatnje od tražitelja azila (Gregurović i sur., 2016). Obje skale sadrže po pet čestica na koje se mogao dati odgovor na skali od 1 do 7, gdje je jedinica označavala *Uopće se ne slažem*, a sedmica *U potpunosti se slažem*. Ukupni rezultati dviju skala promatraju se zasebno te su izraženi kao prosjek odgovora na svih pet čestica. Pritom viši rezultat predstavlja višu razinu

percipirane realne ili simboličke prijetnje. Obje su skale pokazale jednostavnu faktorsku strukturu, međutim eksploratornom faktorskom analizom svih čestica kojima je mjerena međugrupna prijetnja utvrđeno je da je čestica „*Strani radnici ugrožavaju sigurnost zajednica u kojima su prisutni.*“, koja sadržajno pripada realnoj prijetnji, faktorskim zasićenjem bliža faktoru simboličke prijetnje. Kako bi se zadržala sadržajna valjanost, spomenuta čestica koja ispituje doživljaj sigurnosne prijetnje, uvrštena je u skalu realne prijetnje među čestice vezane uz ekonomsku prijetnju. Skala realne prijetnje pokazuje visoki Cronbach koeficijent pouzdanosti za ukupni rezultat u iznosu od $\alpha = .85$, a skala simboličke prijetnje u iznosu od $\alpha = .91$.

Skala socijalne distance

Preferirana socijalna distanca ispitana je prevedenim i prilagođenim česticama iz skale socijalne distance koju su razvili Halperin i suradnici (2007). Korištene su tri čestice iz originalne skale koje su za potrebe svog istraživanja izdvojili Gregurović i suradnici (2016). Čestice glase: „*Ne bih volio/la živjeti u naselju u kojem žive strani radnici*“, „*Bilo bi mi teško prihvatiti stranog radnika za šefa*“ i „*Teško da bih pozvao stranog radnika u goste*“. Ponudeni su odgovori na čestice bili u rasponu od 1 do 5, gdje je jedinica označavala *Izrazito se ne slažem*, dvojka *Uglavnom se ne slažem*, trojka *Niti se slažem, niti se ne slažem*, četvorka *Uglavnom se slažem*, a petica *Izrazito se slažem*. Ukupni rezultat izražen je kao prosjek odgovora na svim česticama, a viši rezultati na skali označavali su višu razinu željene socijalne distance od stranih radnika. Faktorska je struktura skale jednostavna, a Cronbachov koeficijent pouzdanosti za ukupni rezultat iznosi visokih $\alpha = .84$.

Rezultati

Statistička obrada svih podataka prikazanih u ovom istraživanju izvedena je pomoću programa Jamovi. U tablici 2 prikazana je deskriptivna statistika varijabli kvalitete kontakta, realne i simboličke prijetnje te socijalne distance, koje će biti uključene u medijacijske modele. Na prikupljenom uzorku Hrvata postignuta je viša umjerena prosječna razina kvalitete kontakta sa stranim radnicima ($M = 4.99$; $SD = 1.65$). Srednje su vrijednosti realne prijetnje ($M = 3.10$; $SD = 1.55$), simboličke prijetnje ($M = 2.85$;

$SD = 1.73$) i socijalne distance ($M = 2.51$; $SD = 1.23$) niže umjerene. Shapiro-Wilk metodom utvrđeno je statistički značajno odstupanje od normalne distribucije u sve četiri varijable. Uzrok tome može biti malen broj čestica kojima su varijable ispitane što otežava ostvarivanje pravilnije distribucije. Preliminarnom evidencijom histograma uočena je asimetrija svih distribucija. Raspršenje varijable kvalitete kontakta negativno je asimetrično, a rezultati ostalih varijabli raspršeni su pozitivno asimetrično. Međutim, vidnom inspekcijom grafičkih prikaza distribucija i pripadajućih im prikaza reziduala, utvrđeno je da distribucije ne odstupaju u velikoj mjeri od normalnih te da se može provesti medijacijska analiza. Bez obzira na to što to nije u fokusu ovog istraživanja, po uzoru na brojna prethodna, ispitana je statistička značajnost razlike prosječnih vrijednosti prijavljene realne i simboličke prijetnje. T-test za zavisne uzorke ukazuje na statistički značajno viši osjećaj realne prijetnje nego simboličke prijetnje od stranih radnika ($t(210) = 3.02, p < .01$). Međutim, utvrđena veličina efekta relativno je mala što upućuje na malu razliku između razina doživljaja realne i simboličke prijetnje u ovome uzorku (Cohenov $d = 0.21$).

Tablica 2

Deskriptivna statistika varijabli uključenih u medijacijske modele (N = 211)

Varijabla	Aritmetička sredina	Standardna devijacija	Teorijski raspon	Shapiro-Wilkov W
Kvaliteta kontakta	4.99	1.65	1-7	0.93***
Realna prijetnja	3.10	1.55	1-7	0.92***
Simbolička prijetnja	2.85	1.73	1-7	0.89***
Socijalna distanca	2.51	1.23	1-5	0.92***

* $p < .05$. ** $p < .01$. *** $p < .001$

U tablici 3 prikazani su udjeli pojedinih odgovara na pitanja o učestalosti kontakta i broju poznanstava sa stranim radnicima. Gotovo četiri petine sudionika (79,2%) iz konačnog uzorka sa neeuropskim stranim radnicima stupa u interakciju jednom mjesečno ili češće, pri čemu najveći broj sudionika (31,8%) u takve interakcija stupa svakih tjedan dana. Međutim, gotovo polovina (49,3%) sudionika nema niti jednog stranog radnika kao

poznanika. Jednog ili dva poznanika ima po 10,4 %, a troje ili više poznanika ima manje od trećine sudionika (29,9%). Odnosno Hrvati često ostvaruju kontakt sa stranim radnicima, ali većina ne poznaje ni jednog ili poznaje tek manji broj stranih radnika.

Tablica 3

Jačina međugrupnog kontakta (N = 211)

		Udio odgovora
Učestalost interakcija sa stranim radnicima	Manje od jednom godišnje	6.2%
	Svaki godinu dana	0.5%
	Nekoliko puta godišnje	14.2%
	Svaki mjesec dana	23.7%
	Svaki tjedan dana	31.8%
	Svakodnevno	23.7%
Broj stranih radnika koje sudionik zna barem kao poznanike	0	49.3%
	1	10.4%
	2	10.4%
	3	8.5%
	4	5.7%
	5	6.6%
	6	1.9%
	7	0.5%
	8	0.5%
	10 ili više	6.2%

Kako bi se pružio odgovor na prvi istraživački problem, provjerene su povezanosti između kvalitete kontakta, međugrupnih prijateljstva i socijalne distance (tablica 4).

Tablica 4

Povezanost varijabli uključenih u medijacijske modele (N = 211)

	Kvaliteta kontakta	Realna prijateljstva	Simbolička prijateljstva	Socijalna distanca
Kvaliteta kontakta	—	-.535***	-.519***	-.600***
Realna prijateljstva		—	.729***	.751***
Simbolička prijateljstva			—	.717***

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$

Matrica Pearsonovih korelacija ukazuje na to da su sve uključene varijable statistički značajno međusobno povezane uz rizik manji od ,001%. Pronađene statistički značajne negativne povezanosti između kvalitete kontakta i mjera prijetnje umjerene su veličine. Odnosno, Hrvati koji kvalitetu kontakta procjenjuju višom, pokazuju nižu razinu realne ($r = -.54$), kao i simboličke prijetnje ($r = -.52$). Također, uočena je statistički značajna negativna povezanost kontakta i socijalne distance srednje veličine ($r = -.6$). Hrvati koji kvalitetu kontakta procjenjuju višom, pokazuju nižu razinu socijalne distance od stranih radnika. Utvrđene značajne povezanosti varijabli ukazuju na moguću pojavu medijacijskih odnosa.

Povećan oprez unutar medijacijskih modela preporuča se kod vrlo visokih povezanosti varijabli, kako bi se izbjegla redundantnost dijelova modela. U ovome istraživanju takve su povezanosti pronadene između medijacijskih varijabli prijetnje i kriterijske varijable socijalne distance, no provedba odabranih medijacijskih analiza ipak je opravdana. Naime, navedene korelacije, premda su visoke, ne premašuju $r = .8$ što neki autori prepoznaju kao razinu povezanosti kod koje je se pojavljuju sumnje u diskriminativnu valjanost (Cheung i sur., 2023). Usto, radi se o bliskim, ali teorijski odvojenim i ekstenzivno istraženim konceptima koji su pokazali svoju vrijednost u sličnim modelima. Kako bi se pružio odgovor na drugi istraživački problem i provjerila uloga prijetnje u pokaznosti kvalitete kontakta i socijalne distance provedene su analize dvaju medijacijskih modela. Pritom je korištena bootstrap metoda kojom je na prikupljenom uzroku izvučeno 1000 slučajnih poduzoraka. Prvom je medijacijskom analizom ispitana uloga doživljaja realne prijetnje u objašnjavanju povezanosti kvalitete kontakta i socijalne distance prema stranim radnicima (slika 1). Drugom je medijacijskom analizom provjerena uloga doživljaja simboličke prijetnje u objašnjavanju povezanosti kvalitete kontakta i socijalne distance prema stranim radnicima (slika 2).

Rezultati prve medijacijske analize (tablica 5) pokazali su postojanje statistički značajnog indirektnog efekta ($a \times b = -.239, p < .001$) kvalitete kontakta na socijalnu distancu putem realne prijetnje. Postignuta medijacija je djelomična jer je značajan i direktni efekt kvalitete kontakta na prijavljenu socijalnu distancu ($c' = -.205, p < .001$). Odnosno, Hrvati koji su sa stranim radnicima ostvarili kvalitetnije kontakte bit će skloni manjoj socijalnoj distanci, djelomično uslijed smanjenog osjećaja realne prijetnje. Na indirektan efekt odlazi više od polovine medijacije (53,8%), a ostalih 46,2% pripada direktnom efektu.

Postojanje direktnog efekta ukazuje na dodatne čimbenike koji osim medijatora utječu na odnos prijavljene kvalitete kontakta i socijalne distance. Podjednak doprinos objašnjenju medijacije čine doprinos odnosa kvalitete kontakta i realne prijetnje te odnosa realne prijetnje i socijalne distance, a nešto manji je doprinos odnosa kvalitete kontakta i socijalne distance. Totalni efekt postignut prvim modelom iznosi $c = -.45$. Ovim modelom objašnjeno 62% varijance kriterija.

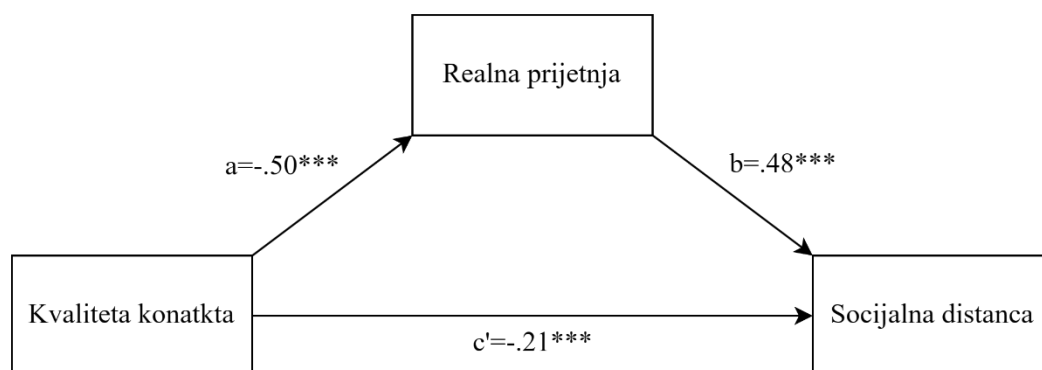
Tablica 5

Medijacijski model s kvalitetom kontakta kao prediktorom, socijalnom distancom kao i kriterijem te doživljajem realne prijetnje kao medijatorom

Efekt	Regresijski koeficijent	Interval pouzdanosti pri sigurnosti od 95%	Značajnost	Udio medijacije
a – kvaliteta kontakta, realna prijetnja	-0.501	-0.618; 0.382	< .001	
b – realna prijetnja, socijalna distanca	0.478	0.386; 0.561	< .001	
c' – direktni efekt	-0.205	-0.300; -0.125	< .001	46.2%
ab – indirektni efekt	-0.239	-0.305; -0.177	< .001	53.8%
c – totalni efekt	-0.445	-0.533; -0.347	< .001	100.0%

Slika 1

Prikaz medijacijskog modela u kojem je kvaliteta kontakta prediktor, realna prijetnja medijator i socijalna distanca kriterij

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$

Nalazi druge medijacijske analize (tablica 6) ukazuju na prisutnosti statistički značajnog indirektnog efekta ($a \times b = -.214$; $p < .001$) kvalitete kontakta na socijalnu distancu putem simboličke prijetnje. Postignuta je medijacija djelomična jer je također ostvaren statistički značajan direktni efekt kvalitete kontakta na socijalnu distancu ($c' = -.231$; $p < .001$). Odnosno, Hrvati koji su sa stranim radnicima ostvarili kvalitetnije kontakte bit će skloni manjoj socijalnoj distanci, djelomično uslijed smanjenog doživljaja simboličke prijetnje. Udio indirektnog efekta iznosi 48,1% medijacije, a direktnog efekta 51,9%, što je sličan omjer kao u opisanoj prvoj medijacijskoj analizi. Najveći doprinos objašnjenju medijacije čine doprinos odnosa kvalitete kontakta i simboličke prijetnje te odnosa simboličke prijetnje i socijalne distance, a nešto manji je doprinos odnosa kvalitete kontakta i socijalne distance. Totalni efekt postignut drugim modelom iznosi $c = -.45$. Ovim je modelom objašnjeno 59% varijance kriterija.

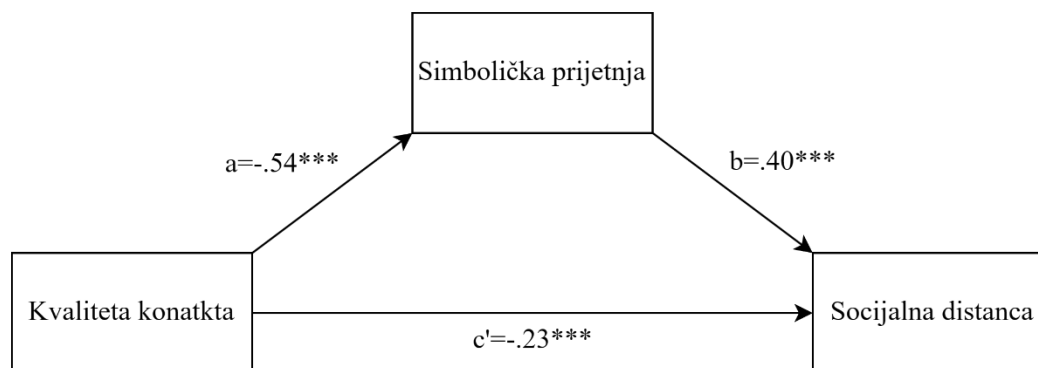
Tablica 6

Medijacijski model s kvalitetom kontakta kao prediktorom, socijalnom distancom kao i kriterijem te doživljajem simboličke prijetnje kao medijatorom

	Regresijski koeficijent	Interval pouzdanosti pri sigurnosti od 95%	Značajnost	Udio medijacije
a – kvaliteta kontakta, simbolička prijetnja	-0.542	-0.669; -0.410	< .001	
b – simbolička prijetnja, socijalna distanca	0.395	0.313; 0.472	< .001	
c' – direktni efekt	-0.231	-0.326; -0.141	< .001	51.9%
ab – indirektni efekt	-0.214	-0.283; -0.150	< .001	48.1%
c – totalni efekt	-0.445	-0.532; -0.362	< .001	100.0%

Slika 2

Prikaz medijacijskog modela u kojem je kvaliteta kontakta prediktor, simbolička prijetnja medijator i socijalna distanca kriterij

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$

Rasprava

Fenomen stranog radnika koji dolazi iz neeuropske zemlje, sve je češća pojava u hrvatskom društvu. Premda su već dostupni neki pokazatelji javnog mnijenja, podrobnija istraživanja odnosa većinskog domicilnog stanovništva i te skupine tek trebaju biti provedena. Ipak, pretpostavke o prirodi takvih odnosa i mehanizmima koji ih oblikuju, mogu se donositi na temelju teorija i ispitivanja koje su razvili socijalni psiholozi istražujući usporedive grupe i okolnosti. Ovo je istraživanje usmjereno na teoriju kontakta (Allport, 1954) i revidiranu teoriju međugrupne prijetnje (Stephan i Renfro, 2002). U skladu s time ispitani su kvaliteta međugrupnog kontakta, razine doživljaja realne i simboličke prijetnje te preferirana socijalna distanca od stranih radnika na prigodnom uzorku Hrvata.

Sudionici ovog istraživanja u prosjeku prijavljuju više umjerene razine kvalitete kontakta sa stranim radnicima, to jest njihove su interakcije sa stranim radnicima bile donekle prijateljske, suradničke, ravnopravne i ugodne. Studije međugrupnog kontakta Grafa i suradnika (2014) pokazale su da su pozitivni kontakti nekoliko puta češći od negativnih. To može biti razlog zašto su sudionici ovog istraživanja u prosjeku najčešće davali odgovore u gornjoj polovici skale, posebno jer su neeuropski strani radnici još uvijek

novost, pa je samim time bilo manje prilika za negativan kontakt koji se rijetko pojavljuje. Međutim, zašto se ne ostvaruju povoljniji uvjeti pri susretima moguće je dijelom objasniti rezultatima prikupljenim na ovom uzroku. Naime, četiri petine sudionika ne može ni jednog stranog radnika nazvati poznanikom, a malo manje od polovine strane radnike sreće jednom mjesečno ili rjeđe (tablica 3). Stoga se može pretpostaviti da se u većini slučajeva, premda su neki osnovni poželjni uvjeti ostvareni, susreti zadržavaju na površnoj razini.

Nadalje, ovim su istraživanjem utvrđene niže umjerene razine doživljaja realne i simboličke prijetnje. Odnosno u Hrvata su doživljaji obje vrste prijetnje od neeuropskih stranih radnika prisutni, ali nisu snažni. Utvrđene razine prijetnje djelomično se mogu objasniti relativnim statusom tih dviju skupina. Naime, pripadnici većinskih skupina mogu vjerovati da manjinske skupine mogu ugroziti njihov društveni položaj (Stephan i Renfro, 2002). Međutim, ne čudi ni izostanak visokog osjećaja prijetnje jer manjinske skupine raspolažu s manje moći i utjecaja pa se percipiraju manje prijetećima nego većinske (Stephan i sur., 2009). Nadalje, postignute razine prijetnje prema neeuropskim stranim radnicima moguće je usporediti s bliskim konceptima poput socioekonomske prijetnje i sociokulturalne prijetnje ispitane domaćim istraživanjima radne migracije koje su proveli Čačić-Kumpes (2012) i Gregurović sa suradnicima (2016). Utvrđene razine simboličke prijetnje u skladu su s onime što bismo očekivali prema spomenutima istraživanja. Naime, sudionici istraživanja Čačić-Kumpes (2012) te Gregurović (2016) i suradnika pokazali su u prosjeku neutralan odnos prema stranim radnicima kada je u pitanju doživljaj sociokulturalne prijetnje. S druge strane, ovim istraživanjem zabilježena razina realne prijetnje nešto je niža no što bi se očekivalo na temelju izražene socioekonomske prijetnje koju su izmjerili Čačić-Kumpes i suradnici (2012). Nadalje, premda se radi o maloj razlici, u ovome je istraživanju utvrđeno da Hrvati neeuropske strane radnike doživljavaju većom realnom nego simboličkom prijetnjom. Slične su nalaze pronašli Čačić-Kumpes i suradnici (2012) izmjerivši da više Hrvata percipira strane radnike većom socioekonomskom nego sociokulturalnom prijetnjom. Bez obzira na povećanje objektivne kulturalne udaljenosti od tipičnog stranog radnika u posljednjih desetak godina, ovo istraživanje upućuje na to da Hrvati strane radnike i dalje percipiraju primarno kroz prizmu problematike rada, a tek onda kao prijetnju vrijednostima i običajima većinskog stanovništva.

Naposljetku, ovim je istraživanjem utvrđeno da su Hrvati pomalo rezervirani u odnosima s neeuropskim stranim radnicima, što je vidljivo iz umjerenih razina socijalne distance. Hrvatima je najprihvatljivije strane radnike pozvati u goste, potom imati za šefa, a najmanje im odgovara živjeti u istom naselju s njima. Takav je rezultat, premda ne slijedi uobičajenu gradaciju intimnosti odnosa, u skladu s nalazom ovog istraživanja da se neeuropske strane radnike percipira primarno kao realnu prijetnju. Odnosno percipira ih se ugrozom resursa poput radnih mjesta i vrijednosti nekretnina što su potencijalno obuhvatile ove čestice. Na ovom uzorku izmjerena je gotovo identična razina isključivosti onoj koju su pronašli Gregurović i suradnici (2016) koristeći jednaku mjeru socijalne distance. Međutim, niža je od izražene isključivosti koja je izmjerena prilagođenom Bogardusovom skalom socijalne distance u istraživanju Čačić-Kumpes i suradnika (2012).

Iz ovih usporedbi proizlazi da ovo istraživanje ukazuje na slične ili blago manje razine prijetnje i isključivosti prema neeuropskim stranim radnicima nego što je bio slučaj s općenito stranim radnicima prije desetak godina. Međutim, taj je nalaz potrebno promatrati s dozom opreza. Naime, ovo istraživanje imalo je pristraniji uzorak nego istraživanje Čačić-Kumpes i suradnika provedeno na reprezentativnom uzorku te Gregurović i suradnika (2016) na prigodnom uzorku koji je blizak reprezentativnom. Također, prethodna istraživanja koristila su drugačije mjerne instrumente, definicije koncepata prijetnji te su kao ciljnu skupinu uzela strane radnike općenito, a ne samo one podrijetlom iz neeuropskih zemalja.

Prvi je problem ovog istraživanja ispitati u kakvom su odnosu kvaliteta kontakta, doživljaj međugrupne prijetnje i socijalna distanca prema neeuropskim stranim radnicima. Revidirana teorija međugrupne prijetnje naslanja se na teoriju kontakta te definira iskustvo kontakta kao prethodnicu doživljaja prijetnje (Stephan i sur. 2016). U skladu s time prva hipoteza predviđa da Hrvati koji su iskusili kvalitetnije međugrupne kontakte, doživljavaju neeuropske strane radnike manjom realnom i simboličkim prijetnjom. Nalazi ovog istraživanja to su u potpunosti potvrdili. Slične su rezultate pokazala istraživanja na drugim skupinama koja su koristila usporedive mjere kontakta. Kao i u ovome istraživanju, kvaliteta kontakta pokazala se negativno povezanom s obje vrste prijetnje u protestanata i katolika u Sjevernoj Irskoj (Tausch i sur. 2007). Kvaliteta kontakta pokazala se negativno povezana s doživljajem simboličke prijetnje u Hinduista

i muslimana u Indiji (Tausch i sur. 2009) te percepcijom realne prijetejnje od meksičkih useljenika u SAD-u (Stephan i sur. 2000).

Nadalje, metaanaliza Pettigrewa i Tropp (2006) pokazala je da kontakt načelno umanjuje predrasude te da je učinak snažniji ako su za kontakta zadovoljeni Allportovi optimalni uvjete poput ravnopravnosti i postojanja zajedničkog cilja. Naime, međugrupnim se kontaktom povećava znanje i empatija prema drugoj grupi, a umanjuje osjećaj tjeskobe pri susretu što vodi smanjenju doživljaja prijetejnje i predrasuda (Pettigrew i Tropp, 2008). Kao u mnogim drugim istraživanjima i u ovome je kao mjera predrasuda korištena skala socijalne distance pa prva hipoteza previđa da će Hrvati koji su doživjeli kvalitetnije međugrupne susrete biti skloniji ostvarivanju odnosa sa stranim radnicima. Postignuti rezultati u skladu su s tom hipotezom te metaanalizama iz kojih je proizašla. Negativnu povezanost usporedive mjere kvalitete kontakta i socijalne distance također su pronašli Tausch i suradnici (2009) u već spomenutom istraživanju u Indiji.

Prema originalnoj verziji teorije međugrupne prijetejnje (Stephan i Stephan, 2000) glavna posljedica doživljaja druge skupine prijetećom je jačanje predrasuda. Revidirana verzija teorije razlikuje kognitivne, emocionalne i bihevioralne posljedice (Stephan i Renfro, 2003). Predrasude se ponajprije vežu uz emocionalne posljedice te se nerijetko mjere skalama socijalne distance. U skladu s time postavljena je druga hipoteza koja predviđa veću preferiranu socijalnu distancu u Hrvata koji doživljavaju neeuropske strane radnike većom realnom ili simboličkom prijetejnom. Nalazi ovog istraživanja to su i pokazali te u potpunosti potvrdili drugu hipotezu. Naime, u eksperimentu Butza i Yogeewarana (2011) doživljaj realne prijetejnje pokazao se prediktivnim za stavove prema vanjskoj grupi koja se percipira konkurentom. S druge strane, istraživanja stavova prema skupinama koje se percipiraju kulturno drugačijim pokazala su prediktivnu moć doživljaja simboličke prijetejnje (npr. González i sur. 2008; Tausch i sur., 2009). Neeuropski strani radnici skupina su koju određuje ulazak na domaće tržište rada, ali i podrijetlo iz dalekih zemalja, pripadnosti drugim vjeroispovijestima i sl. Ne čudi stoga da su u ovom istraživanju obje vrste prijetejnje značajni prediktori za pokazatelj predrasuda. Slične rezultate zamijetili su Čačić-Kumpes i suradnici (2016) zabilježivši povezanosti socijalne distance te sociokulturne i socioekonomske prijetejnje prema stranim radnicima. Pozitivnu povezanost zajedničke mjere realne i simboličke prijetejnje te socijalne distance prema radnim migrantima pronađena je i u Izraelu (Halperin i sur., 2007).

Drugi je problem ovog istraživanja ispitati ulogu doživljaja prijetnje u povezanosti kvalitete i socijalne distance. Prema hipotezi kontakta (Allport, 1954) kvalitetnija iskustva kontakta s pripadnicima druge grupe vode k smanjenju predrasuda. Teorija međugrupne prijetnje (Stephan i Renfro, 2002) previđa da doživljaju međugrupne prijetnje prethodi iskustvo kontakta s pripadnicima vanjske grupe. Također pretpostavlja da iz doživljaja prijetnje slijede emocionalne posljedice poput veće preferirane socijalne distance, česte mjere za razinu predrasuda. U skladu s time postavljena je treća hipoteza prema kojoj se u podlozi povezanosti između kvalitete kontakta i socijalne distance nalazi doživljaj prijetnje. Hipotezu su potvrdili rezultati ovog istraživanja prema kojima će Hrvati koji su sa stranim radnicima ostvarili kvalitetnije kontakte skloni manjoj socijalnoj distanci, djelomično uslijed smanjenog doživljaja simboličke ili realne prijetnje. Realna i simbolička prijetnja zasebno su zaslužne za otprilike polovinu povezanosti između opisane prethodnice i posljedice, što ukazuje na njihovu visoku i podjednaku važnost u objašnjavanju tog odnosa. Međutim, oba su medijacijska modela ostvarila i statistički značajne direktne učinke što znači da postoje i drugi mehanizmi u pozadini povezanosti kvalitete kontakta i socijalne distance. To je očekivano s obzirom na to da korišteni modeli nisu istodobno uključivali i simboličku i realnu prijetnju. Usto spomenuta metaanaliza Pettigrewa i Tropp (2008) sugerira da su tom odnosu također posredovali: znanje o drugoj grupi, anksioznost vezana za međugrupni kontakt te empatija i zauzimanje perspektive druge grupe. Slični medijacijski modeli koji se oslanjaju na teorije međugrupne prijetnje potvrdili su medijacijsku ulogu simboličke i realne prijetnje u objašnjenju povezanosti različitih mjera kontakta i pokazatelja stava u većinskih ili miješanih uzoraka. Tako je istraživanje na uzorku bjelačkih studenata u SAD-u pokazalo da i realna i simbolička prijetnja posreduju dijelom povezanosti negativnog kontakta i negativnih rasnih stavova prema Afroamerikancima (Stephan i sur. 2000). Na spomenutom irskom uzorku pronađena je djelomična medijacija zajedničke mjere simboličke i realne prijetnje u povezanosti učestalosti kontakta i stavova prema drugoj grupi (Tausch i sur. 2007). Naposljetku, simbolička, ali ne i realna prijetnja pokazala se značajnim djelomičnim medijatorom povezanosti kvalitete kontakta i stavova prema Meksikancima u SAD-u te kvalitete kontakta i stavova prema muslimanima u Hinduista (Stephan i sur. 2000; Tausch i sur., 2009).

Znanstveni i praktični doprinosi

Rezultati ovog istraživanja pokazali su vrijednost teorije međugrupne prijetnje te teorije međugrupnog kontakta u objašnjenju stavova Hrvata prema neeuropskim stranim radnicima. Nadalje, ovo istraživanje upućuje na primjenjivost medijacijskog modela u ispitivanju teorije međugrupne prijetnje, točnije doživljaja međugrupne prijetnje kao medijatora povezanosti kontakta i međugrupnih stavova. Usto, općenito istraživanja kontakata, ali i istraživanja kontakata u kontekstu međugrupne prijetnje, usmjerena su većinom na učestalost kontakta i negativan kontakt. Ovo istraživanje ukazuje na vrijednost mjere kvalitete kontakta definirane iz Allportovih uvjeta optimalnog kontakta i koncepta pozitivnog kontakta.

Istraživanje je ponudilo praktične implikacije za poboljšanje međugrupnih odnosa. Za početak, istraživanje upućuje na to da kvalitetnija iskustva međugrupnog kontakata mogu polučiti većom sklonosti k bliskim odnosima i manjem doživljaju prijetnje od neeuropskih stranih radnika. Jedan način na koji se mogu inicirati kvalitetni kontakti predstavljaju programi koji bi okupljali Hrvate i strane radnike u zajedničkim aktivnostima. Primjerice, radionice osmišljene po uzoru na metodu razred-slagalica, poticale bi međuovisnost članova različitih skupina u postizanju zadanog cilja (Aronson, 2005). Međutim, na uvjete u kojima se Hrvati i neeuropski strani radnici svakodnevno susreću teško je direktno utjecati. Stoga je vrijedan nalaz ovog istraživanja da je veliki dio učinka kontakta na preferiranu socijalnu distancu zaslužna promjena u razini doživljaja prijetnje. S obzirom na to da se radi o percepciji, realna i simbolička prijetnja puno su podložnije promjeni od uvjeta kontakta te samim time lakši put k smanjenju isključivosti. Moguće ih je na masovnoj skali umanjiti porukama u medijima temeljenim na edukaciji i promicanju tolerancije. Za povoljnije učinke poželjno je takve poruke dodatno usmjeriti na skupine za koje se pretpostavlja da češće ostvaruju kontakte niske kvalitete. Naposljetku, smanjenje doživljaja prijetnje i isključivosti će prema ideji o cirkularnosti modela međugrupne prijetnje (Stephan i Renfro, 2002) polučiti povoljnije susrete među članovima dviju skupina.

Ograničenja i preporuke za buduća istraživanja

Osnovno ograničenje ovog istraživanja leži u transversalnom korelacijskom nacrtu, odnosno, prediktorska, kriterijska te medijatorske varijable izmjerene su u istoj vremenskoj točki. Iz takvih nacrtu proizlaze dva problema. Prvi problem predstavlja varijanca zajedničke metode. Naime, sudionik na sve čestice odgovara u jednakim uvjetima u rasponu od desetak minuta što može rezultirati precijenjenim povezanostima varijabli. Stoga visoke povezanosti postignute ovim istraživanjem treba razmatrati s dozom opreza. Drugi problem transversalnog i korelacijskog nacrtu jest taj da ne može potvrditi pretpostavljene kauzalne odnose. Ne obuhvaća vremenski tijek potreban za djelovanje prediktora i medijatora na kriterij. Uz to, pretpostavljeni odnosi varijabli mogu biti čak obrnutog ishodišnog smjera ili recipročni, što Stephan i Renfro (2002) u svojoj verziji međugrupne teorije prijetnje ne isključuju. Ipak, metaanaliza Pettigrewa i Tropp (2006) pokazuje snažnije učinke kontakta na predrasude nego predrasuda na kontakt što ide u prilog smjeru koji pretpostavlja ovo istraživanje. Odgovor na ove probleme mogu ponuditi istraživanja s longitudinalnim nacrtima. Također, ovo istraživanje koristilo je dva odvojena medijacijska modela što ograničava usporedbu učinka dvaju medijatora. Buduća istraživanja mogu koristiti složenije modele koje bi istovremeno uključile i simboličku i realnu prijetnju, ali i druge prediktore te posljedice koje predviđa revidirana teorija međugrupne prijetnje.

Iduće je ograničenje vezano za mjerne instrumente. Sve tri varijable izmjerene su samoprocjenama. Dodatno je ograničenje mjera kvalitete kontakta koja se temelji na retroaktivnoj procjeni situacija. Objektivniju mjeru međugrupnog kontakta mogu ponuditi obučeni procjenjivači metodom promatranja. S obzirom na to da je uporaba procjenjivača mnogo skuplja metoda, vrijedno je znati da su Pettigrew i Tropp (2006) pronašli slične učinke kontakata mjerenog procjenama i samoprocjenama. Ekonomičnija metoda koja ne bi umanjila subjektivnost, ali bi izbjegla efekt prisjećanja s velikim odmakom, jest dnevnička metoda kojom sudionici mogu ocijeniti susrete neposredno nakon što se odvijaju. Nadalje, doživljaji međugrupne prijetnje ispitani su česticama izvedenim iz istraživanja na drugim skupinama. Metodama kao što su fokus grupe mogu se pronaći specifičnije tvrdnje koje bi vjerojatno uspješnije detektirale doživljaj prijetnje od neeuropskih stranih radnika. Premda su korištene skale pokazale zadovoljavajuću

pouzdanost i faktorske strukture, daljnji razvoj mjera za ispitivanje ove vrste prijetnje trebao bi uključiti analize sadržajne i konceptualne valjanosti od strane stručnjaka. Naposljetku, sve su skale imale do pet čestica. Da bi se postiglo preciznije rezultate, buduća bi istraživanja mogla koristiti duže skale, što posebno vrijedi za najkraću skalu socijalne distance.

Nadalje, u ovom je istraživanju korišten prigodan uzorak što smanjuje vanjsku valjanost nalaza. Premda je rezultate pronađene na prigodnom uzorku uvijek teže generalizirati, ispitivanja stavova posebno su osjetljiva na nereprezentativan uzorak jer se stavovi i predrasude uvelike razlikuju u različitim demografskim skupinama. U ovom uzorku su prezastupljene žene, mlade, visokoobrazovane osobe, osobe iz većih gradova i osobe višeg socioekonomskog statusa. Sve su to karakteristike koje se vežu uz višu toleranciju prema manjinskim skupinama. Primjerice, istraživanje je Čačić-Kumpes i suradnika (2012) pokazalo da prema stranim radnicima veću isključivost pokazuju skupine koje su socijalno zakinite, što su skupine koje su najmanje zastupljene u ovom istraživanju. Također su istraživanja međugrupne prijetnje pokazala povezanost prijetnji i snažnih religijskih uvjerenja te konzervativizma (Stephan i sur., 2016), ponovno karakteristika koje se u populaciji pronalaze češće nego u uzorku korištenom u ovom istraživanju. Stoga je ovim istraživanjem utvrđen načelno neutralan odnos prema stranim radnicima vjerojatno negativniji u prosječnog Hrvata. Poželjno je da buduća istraživanja budu provedena na što reprezentativnijem uzorku.

Zaključak

Cilj je ovog istraživanja bio ispitati ulogu doživljaja međugrupne prijetnje u povezanosti kvalitete međugrupnog kontakta i preferirane socijalne distance od neeuropskih stranih radnika u Hrvata. Zamijećena je visoka prosječna razina kvaliteta kontakta te niže umjerene prosječne razine realne i simboličke prijetnje te socijalne distance. Utvrđena je statistički značajno viša razina realna prijetnje, no ostvarena veličina učinka je mala. Istraživanjem su potvrđene hipoteze postavljene prema teoriji kontakta i teoriji međugrupne prijetnje. Rezultati su pokazali umjerene negativne povezanosti kvalitete kontakta i mjera realne i simboličke prijetnje te preferirane socijalne distance. Također,

realna i simbolička prijetnja pokazala su visoke pozitivne povezanosti s socijalnom distancom. U dvama nezavisnim medijacijskim modelima i realna i simbolička prijetnja pokazale su se statistički značajnim djelomičnim medijatorima kvalitete kontakta i socijalne distance.

Literatura

- Allport, G. W. (1954). *The nature of prejudice*. Addison-Wesley.
- Amir, Y. (1976). The role of intergroup contact in change of prejudice and ethnic relations. *Towards the Elimination of Racism*, 245–308. <https://doi.org/10.1016/b978-0-08-018316-9.50016-3>
- Aronson, E., Wilson, T. D. i Akert, R. M. (2005). *Socijalna psihologija*. Zagreb: Mate.
- Barlow, F. K., Paolini, S., Pedersen, A., Hornsey, M. J., Radke, H. R. M., Harwood, J., Rubin, M., & Sibley, C. G. (2012). The Contact Caveat: Negative Contact Predicts Increased Prejudice More Than Positive Contact Predicts Reduced Prejudice. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 38(12), 1629-1643. <https://doi.org/10.1177/0146167212457953>
- Brophy, I. N. (1945). The luxury of anti-Negro prejudice. *Public Opinion Quarterly*, 9, 456–466. <https://doi.org/10.1086/265762>
- Butz, D. A., & Yogeewaran, K. (2011). A new threat in the air: Macroeconomic threat increases prejudice against Asian Americans. *Journal of Experimental Social Psychology*, 47(1), 22–27. <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2010.07.014>
- Bogardus, E.S. (1925). Measuring Social Distances, *Journal of Applied Sociology*, 9, 299–308.
- Cheung, G. W., Cooper–Thomas, H. D., Lau, R. S., & Wang, L. C. (2023). Reporting reliability, convergent and discriminant validity with structural equation modeling: A review and best-practice recommendations. *Asia Pacific Journal of Management*. <https://doi.org/10.1007/s10490-023-09871-y>
- González, K. V., Verkuyten, M., Weesie, J., & Poppe, E. (2008). Prejudice towards Muslims in The Netherlands: Testing integrated threat theory. *British Journal of Social Psychology*, 47(4), 667–685. doi:10.1348/014466608x284443
- Gregurović, M., Kuti, S. i Župarić-Iljić, D. (2016). Attitudes towards Immigrant Workers and Asylum Seekers in Eastern Croatia: Dimensions, Determinants and Differences. *Migracijske i etničke teme*, 32 (1), 91-122. <https://doi.org/10.11567/met.32.1.4>
- Carithers, M. W. (1970). School Desegregation and Racial Cleavage, 1954-1970: A Review of the Literature. *Journal of Social Issues*, 26(4), 25–47. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1970.tb01741.x>
- Čačić-Kumpes, J., Gregurović, S. i Kumpes, J. (2012). Migracija, integracija i stavovi prema imigrantima u Hrvatskoj. *Revija za sociologiju*, 42 (3), 305-336. <https://doi.org/10.5613/rzs.42.3.3>

- Deutsch, M., & Collins, M. E. (1951). *Interracial housing; a psychological evaluation of a social experiment*. University of Minnesota Press.
- Deutsche Welle. (2019, 20. studenog). Koliko stranih radnika treba Hrvatskoj? “Počeli su zahtijevati i njemački model.” *Večernji List*. Preuzeto s <https://www.vecernji.hr/vijesti/koliko-stranih-radnika-treba-hrvatskoj-poceli-su-zahtijevati-i-njemacki-model-1360727>
- Dwyer, R. J. (1958). A Report on Patterns of Interaction in Desegregated Schools. *The Journal of Educational Sociology*, 31(7), 253–256. <https://doi.org/10.2307/2264778>
- Eurobarometer (2023a) *Standard Eurobarometer 100 autumn 2023, Nacionalni izvještaj: Hrvatska, Country Factsheet RH, studeni*. Brussels: European Commission (<https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/3053>)
- Eurobarometer (2023b) *Special Eurobarometer 493, discrimination in the European Union. Country Factsheet Croatia, Svibanj*. Brussels: European Commission (<https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2972>)
- Garcia, S.M., Torr, A., Gonzales, R. (2006) Ranks and rivals: A theory of competition. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 32, 970-982.
- Graf, S., Paolini, S., & Rubin, M. (2014). Negative intergroup contact is more influential, but positive intergroup contact is more common: Assessing contact prominence and contact prevalence in five Central European countries. *European Journal of Social Psychology*, 44(6), 536–547. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2052>
- Halperin, E., Canetti-Nisim, D., & Pedahzur, A. (2007). Threatened by the uncontrollable: Psychological and socio-economic antecedents of social distance towards labor migrants in Israel. *International Journal of Intercultural Relations*, 31(4), 459–478. doi:10.1016/j.ijintrel.2007.01.003
- Hayward, L. E., Tropp, L. R., Hornsey, M. J., & Barlow, F. K. (2017). Toward a Comprehensive Understanding of Intergroup Contact. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 43(3), 347–364. doi:10.1177/0146167216685291
- Hrvatska gospodarska komora. (2023, 18. travnja). Produžit će se dozvole za strance s jedne na tri godine, za sezonce sa 6 na 9 mjeseci. *Hrvatska Gospodarska Komora*. Preuzeto s <https://www.hgk.hr/produzuju-se-dozvole-za-strance-s-jedne-na-tri-godine-za-sezone-sa-6-na-9-mjeseci>
- Jutarnji list. (2023, 20. prosinca). ‘Zagreb više nije isti, tisuće migranata preplavilo je grad. . . Ne želimo Hrvatsku u kojoj ne možemo normalno hodati’. *Jutarnji List*. <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/zagreb-vise-nije-isti-tisuce-migranata-preplavilo-je-grad-ne-zelimo-hrvatsku-u-kojoj-ne-mozemo-normalno-hodati-15409750>

- Kephart, W. M. (1957). *Racial factors and urban law enforcement*. University of Pennsylvania Press.
- Kotzur, P. F., Tropp, L. R., & Wagner, U. (2018). Welcoming the unwelcome: How contact shapes contexts of reception for new immigrants in Germany and the United States. *Journal of Social Issues*, 74(4), 812–832. <https://doi.org/10.1111/josi.12300>
- Kukec, T. (2024, 15. ožujka). Rasist se snimao i dok je bježao policiji; Napadnuti Indijac u šoku, dostavljači: 'Incidenti su sve češći'. *Jutarnji List*. Preuzeto s <https://www.jutarnji.hr/vijesti/crna-kronika/rasist-se-snimao-i-dok-je-bjezao-policiji-napadnuti-indijac-u-soku-dostavljaci-incidenti-su-sve-cesci-15315829>
- Kumpes, J. (2018). Religiosity and Attitudes towards Immigrants in Croatia. *Migracijske i etničke teme*, 34 (3), 275-320. <https://doi.org/10.11567/met.34.3.3>
- Löw Stanić, A. (2014). *Provjera postavki teorije međugrupne prijateljstva u višetetničkoj zajednici nakon sukoba*. Neobjavljeni doktorski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Nacional. (2023, 20. travnja). Sindikat o stranim radnicima u Hrvatskoj: "Uvjeti su katastrofa, neki spavaju na betonu i griju se otvorenom vatrom." Preuzeto s *Nacional.hr*. <https://www.nacional.hr/sindikat-o-stranim-radnicima-u-hrvatskoj-uvjeti-su-katastrofa-neki-spavaju-na-betonu-i-griju-se-otvorenom-vatrom/>
- Magdalenić, I. (1996). SOME DETERMINANTS OF ETHNIC DISTANCE. *Ljetopis socijalnog rada*, 3 (1), 37-50. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/198150>
- Medvešek, M., Bešter, R., & Pirc, J. (2023). Factors influencing the attitudes of the majority population of Slovenia towards immigration. *Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies / Razprave in Gradivo, Revija Za Narodnostna Vprašanja*, 89(89), 29–47. <https://doi.org/10.36144/rig89.dec22.29-47>
- MUP. (2023). *Statistike izdanih dozvola za boravak i rad za 2023. godinu*, preuzeto s <https://mup.gov.hr/gradjani-281562/moji-dokumenti-281563/stranci-333/statistika-169019/169019>
- N1 Hrvatska. (2023, 19. ožujka). Novi napad na strane radnike u Zagrebu. *N1*. Preuzeto s <https://n1info.hr/crna-kronika/novi-napad-na-strane-radnike-u-zagrebu/>
- Paolini, S., Harwood, J., & Rubin, M. (2010). Negative intergroup contact makes group memberships salient: Explaining why intergroup conflict endures. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 36(12), 1723–1738. doi: 10.1177/0146167210388667
- Park, R. E. (1924). The Concept of Social Distance As Applied to the Study of Racial Attitudes and Racial Relations. *Journal of Applied Sociology*, 8, 339–344.

- Pettigrew, T. F., & Tropp, L. R. (2000). Does intergroup contact reduce prejudice: Recent meta-analytic findings. In S. Oskamp (Ur.), *Reducing prejudice and discrimination* (str. 93–114). Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Pettigrew, T. F., & Tropp, L. R. (2006). A meta-analytic test of intergroup contact theory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 90(5), 751–783. doi:10.1037/0022-3514.90.5.751
- Pettigrew, T. F., & Tropp, L. R. (2008). How does intergroup contact reduce prejudice? Meta-analytic tests of three mediators. *European Journal of Social Psychology*, 38(6), 922–934. doi:10.1002/ejsp.504
- Poslovni.hr i Hina. (2024, 10. veljaće). Boom na tržištu: U Hrvatskoj sve više jednog tipa agencija. *Poslovni.hr*. Preuzeto s <https://www.poslovni.hr/hrvatska/boom-na-trzistu-u-hrvatskoj-sve-vise-jednog-tipa-agencija-4428532>
- Pučka pravobraniteljica. (2023, 7. rujna). Koje probleme najčešće prijavljuju strani radnici u Hrvatskoj? 07/09/2023. *Pučka Pravobraniteljica*. Preuzeto s <https://www.ombudsman.hr/hr/koje-probleme-najcesce-prijavljaju-strani-radnici-u-hrvatskoj/>
- Pušec, S. i Klanjčić, J. (2023, 10. studenog). U Zagorje stigao 5.671 strani radnik. Ovo je priča jednog od njih, Filipinca Raygana. *Zagorje.com*. Preuzeto s <https://www.zagorje.com/clanak/vijesti/u-zagorje-stigao-5-671-strani-radnik-ovo-je-prica-jednog-od-njih-filipinca-raygana>
- Sears, D. O. (1988). Symbolic racism. In P. A. Katz & D. A. Taylor (Eds.), *Eliminating racism: Profiles in controversy* (str. 53–84). Plenum Press.
- Semyonov, M., Rajjman, R., Tov, A. Y., & Schmidt, P. (2004). Population size, perceived threat, and exclusion: A multiple-indicators analysis of attitudes toward foreigners in Germany. *Social Science Research*, 33, 681-701.
- Sherif, M. (1966). *Group conflict and cooperation*. London, England: Routledge & Kegan Paul.
- Slobodna Dalmacija. (2024, 29. ožujka). Ovo je sve što morate znati o novom zakonu kojim će se regulirati rad stranaca u Hrvatskoj, sve se drastično mijenja. *Slobodna Dalmacija*. Preuzeto s <https://slobodnadalmacija.hr/vijesti/hrvatska/ovo-je-sve-sto-morate-znati-o-novom-zakonu-kojim-ce-se-regulirat-rad-stranaca-u-hrvatskoj-sve-se-drasticno-mijenja-1370733>
- Stephan, C. W., Demitrakis, K. M., Yamada, A. M., & Clason, D. L. (2000). Women's attitudes toward men: An integrated threat theory approach. *Psychology of Women Quarterly*, 24, 63–73.

- Stephan, W. G., Boniecki, K. A., Ybarra, O., Bettencourt, A., Ervin, K. S., Jackson, L. A., McNatt, P. S., & Renfro, C. L. (2002). The role of threats in the racial attitudes of Blacks and Whites. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28(9), 1242–1254. <https://doi.org/10.1177/01461672022812009>
- Stephan, W. G., Diaz-Loving, R., & Duran, A. (2000). Integrated Threat Theory and Intercultural Attitudes. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 31(2), 240–249. doi:10.1177/0022022100031002006
- Stephan, W. G., & Mealy, M. D. (2011). Intergroup Threat Theory. *The Encyclopedia of Peace Psychology*. doi:10.1002/9780470672532.wbepp139
- Stephan, W. G., Renfro, C. L., & Davis, M. D. (2008). The role of threat in intergroup relations. In U. Wagner, L. R. Tropp, G. Finchilescu, & C. Tredoux (Ur.), *Improving intergroup relations: Building on the legacy of Thomas F. Pettigrew* (str.55–72). Blackwell Publishing. <https://doi.org/10.1002/9781444303117.ch5>
- Stephan, W. G. i Stephan, C. W. (2000). An integrated threat theory of prejudice. In S. Oskamp (Ur.), *Reducing prejudice and discrimination* (str. 23–45). Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Stephan, W. G. i Stephan, C. W. (2017) Intergroup Threats. U: C. G. Sibley i F. K. Barlow (Ur.), *The Cambridge Handbook of the Psychology of Prejudice* (str. 131-148). Cambridge: Cambridge University Press.
- Stephan, W. G., Ybarra, O., & Rios, K. (2016). Intergroup threat theory. In T. D. Nelson (Ur.), *Handbook of prejudice, stereotyping, and discrimination* (2. izd., str. 255–278). Psychology Press.
- Stephan, W. G., Ybarra, O., & Morrison, R. (2009). Intergroup Threat Theory. In T. Nelson (Ur.), *Handbook of prejudice* (str. 43-59). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Stephan, W. G. i Stephan, C. W. (2000). An integrated threat theory of prejudice. In S. Oskamp (Ur.), *Reducing prejudice and discrimination* (str. 23–45). Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Šelo Šabić, Š. i Borić, S. (2016). At the Gate of Europe: A Report on Refugees on the Western Balkan Route. Friedrich Ebert Stiftung, Regional Office Zagreb for Croatia and Slovenia. https://www.bib.irb.hr/914398/download/914398.At-the-Gate-of-Europe_WEB.pdf
- Šram, Z. (2010). Etnocentrizam, percepcija prijatnje i hrvatski nacionalni identitet. *Migracijske i etničke teme*, 26 (2), 113-142. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/60862>

Tajfel, H. i Turner, J. C. (1986). The social identity theory of intergroup behavior. U S. Worchel i W. G. Austin (Ur.), *Psychology of intergroup relations* (str. 7–24). Chicago: Nelson-Hall.

Tausch, N., Hewstone, M., Kenworthy, J., Cairns, E., & Christ, O. (2007). Cross-Community Contact, Perceived Status Differences, and Intergroup Attitudes in Northern Ireland: The Mediating Roles of Individual-level versus Group-level Threats and the Moderating Role of Social Identification. *Political Psychology*, 28(1), 53–68. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9221.2007.00551.x>

Tausch, N., Hewstone, M., & Roy, R. (2009). The relationships between contact, status and prejudice: An integrated threat theory analysis of Hindu-Muslim relations in India. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 19(2), 83–94. doi:10.1002/casp.9

Zakon o strancima, Narodne novine, 151/22

Prilozi

Prilog 1

Korištena skala realne prijetnje od neeuropskih stranih radnika.

1. Strani radnici imaju više privilegija od Hrvata.
Uopće se slažem 1 2 3 4 5 6 7 U potpunosti se slažem

 2. Strani radnici uzimaju poslove koje bi inače radili Hrvati.
Uopće se slažem 1 2 3 4 5 6 7 U potpunosti se slažem

 3. Strani su radnici uglavnom dobri za hrvatsko gospodarstvo.
Uopće se slažem 1 2 3 4 5 6 7 U potpunosti se slažem

 4. Strani radnicima nepotrebno su opterećenje poreznim obveznicima.
Uopće se slažem 1 2 3 4 5 6 7 U potpunosti se slažem

 5. Strani radnici ugrožavaju sigurnost zajednica u kojima su prisutni.
Uopće se slažem 1 2 3 4 5 6 7 U potpunosti se slažem
-

Prilog 2

Korištena skala simboličke prijetnje od neeuropskih stranih radnika.

1. Strani radnici ne poštuju hrvatski jezik.
Uopće se slažem 1 2 3 4 5 6 7 U potpunosti se slažem

 2. Strani radnici ne bi trebali toliko isticati svoje nacionalne simbole i običaje.
Uopće se slažem 1 2 3 4 5 6 7 U potpunosti se slažem

 3. Strani radnici ne poštuju hrvatske vrijednosti i način života.
Uopće se slažem 1 2 3 4 5 6 7 U potpunosti se slažem

 4. Strani radnici uzrokuju propadanje hrvatskih tradicija i običaja.
Uopće se slažem 1 2 3 4 5 6 7 U potpunosti se slažem

 5. Religijska i moralna vjerovanja stranih radnika protivna su hrvatskima.
Uopće se slažem 1 2 3 4 5 6 7 U potpunosti se slažem
-